

XƏLVƏTİLİK TƏRİQƏTİ VƏ MÜASİRLİK

Əminə ƏLİYEVƏ,

Z.Bünyadov adına Şərqşünaslıq

İnstitutunun doktorantı,

aminaliyeva@mail.ru

AÇAR SÖZLƏR: *Xəlvətlik, sufizm, Təsəvvüf, mistisizm, Pir Ömər əl-Xəlvəti, Seyid Yəhya Bakuvi.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *хальватия, суфизм, тасаввуф, мистицизм, Пир Омар аль-Хальвати, Сеид Яхья Бакуви.*

KEYWORDS: *Khalvatiyya, Sufism, mysticism, Pir Omar al-Khalvati, Sayyid Yahya Bakuvi.*

İslam mədəniyyətinin formalaşmasına böyük töhfələr vermiş sufizm, təkcə İslam mistisizmi olaraq qəbul edilə bilməz. Sufi təriqətlərinin yaranmasından etibarən bu nəhəng elm və irfan məktəbləri bəzi hallarda öz dövrünün ictimai-siyasi vəziyyətinin müəyyənləşdirilməsində mühüm rol oynamışlar. Sufizm nəinki İslam, ümumiyyətlə, bir çox elmlərin inkişafı baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edərək, öz-özlüyündə əzəmətli bir mənəvi məktəbə və düşüncə sisteminə çevrilmişdir. Sırr və səssiz zikri əsas qəbul edən xəlvətlik Əmir Teymur hakimiyyətinin güclü siyasi təsirlərini əks etdirən ictimai ab-havanın formalaşdırdığı dövrün onlarla sufi cərəyanlarından sadəcə biridir. Elm aləmində Əmir Teymurun səbəb olduğu hadisələr ümumi şəkildə mənfi mənada izah edilir. Amma nəzərə almaq lazımdır ki, Əmir Teymur moqol ulus sisteminin tənəzzülünün geridə buraxdığı böyük sosial-iqtisadi süqutun və Çingiz xan yasaqlarına əsaslanan ictimai, hərbi və siyasi rejimin sürətlə islamlaşdığı və prosesin tam olaraq tamamlanmadığı dövrün nümayəndəsi idi. Teymurun uzun hərbi səfərləri XIX əsrə qədər davam edən “Teymur renessansı” adlanan memarlıq və mədəniyyətin yaranmasına da səbəb olmuşdur. Bu memarlıq və ədəbiyyat anlayışının ən mükəmməl şəkildə davamçıları da məhz Səfəvilər idi [1].

Ömər əl-Xəlvəti və Seyid Yəhya əl-Bakuvi dövrü siyasi mənada Cəlayirlər, Teymurilər və Qaraqoyunlular dövrünü əhatə edir.

Ərəbcə kəlmə olan “xəlvət” lüğətdə “yalnız qalmaq”, “təhna yerdə təkbaşına qalmaq”, “tamamilə tək qalmaq”, “tənha yer”, “tənhalığa çəkilmək” və s. mənalara gəlir [2]. Təsəvvüfdə isə “xəlvət” şeyxin öz müridini diqqətini bir yerə toplamaq və riyazət (özünü dünya nemətlərindən məhrum edib zahidliyə qapılmaq) üçün xarici aləmdən tamamilə kənarlaşdırıb müəyyən müddət ərzində qaranlıq bir yerdə saxlamasıdır. Bu mərhələdə təsəvvüf əhli “Allah ilə gizlicə danışmaq, qəlbini pis hisslərdən və şər duyğulardan arındırmaq üçün xəlvətə çəkilir”. Kaşaniyə görə, bu

mərhələdə “bəndə tamamilə Allaha təslim olur, Ondan qeyri hər şeydən uzaqlaşır” [3].

Təsəvvüf ədəbiyyatında ilk xəlvətə çəkilməmiş şəxs Adəm peyğəmbər hesab edilir. Alman tədqiqatçısı Annemari Şimmel bu halı belə şərh edir: “Mütəsəvviflər təsəvvüfün və ideal sufinin xüsusiyyətlərini təhlil edərkən *safa* (saflyq) sözü üzərində kəlmə oyunu oynayıblar. *Sevgi ilə saf hala gələn sufi olur; sevgilinin saf hala gətirdiyi insan sufidir*, yəni tamamilə Məşuqda yox olmuş və Ondan başqasını düşünməyən insan həqiqi sufi məqamına çatmışdır. Sufilərin Adəmi ilk sufi kimi təqdim etmələrinə təəccüblənməmək lazımdır. Çünki Allah Adəmin bədəninə can vermədən əvvəl Adəm (mənevə yolda yeriməyə başlayan salik kimi) 40 gün xəlvətə çəkilməmişdir. Allah ağıl işığı qəlbə, hikmət nurunu da dilinə vermiş və Onun əli ilə yoğurulan Adəm xəlvətdən aydınlığa sufi kimi çıxmışdır” [4, s. 35; 5, s. 163].

Paris Sorbon Universitetinin Milli Elmi Araşdırmalar Mərkəzinin direktoru professor Tyerri Zarkon “Xəlvətlik sufi təriqətində təklyə çəkilmə (xəlvət) təlimi: antropoloji yanaşma” məqaləsində xəlvətlikdə insanın öz nəfsindən arınması üçün təklyə və xəlvətə çəkilmə kimi bu təriqətə məxsus müxtəlif yolları və üsulları araşdırmağa çalışmışdır [5].

Xəlvəti şeyxi olan Ömər əl-Fuadi isə xəlvəti tam bir gizlilik halı olaraq şərh edir. Ona görə, heç bir insan, hətta mələk olmadığı yerdə ruhun gizlicə Allahla danışması xəlvətdir [6].

Musa peyğəmbərin Turi-Sinada Allahla əhdləşmək üçün keçirdiyi 40 günlük oruc və ibadət həyatı da xəlvətə işarə olaraq göstərilir. Bu məlumatın Sührəvərdinin “Əvarif əl-məarif” əsərində qeyd edilməsi xəlvətlikdə zikir anlayışının haradan qaynaqlandığını xəbər verir. [7, s. 136-137].

Xəlvətlik təriqət şəklini aldıqdan sonra xəlvət təriqətin məcburi halı olaraq mənimsənilmişdir. Xəlvəti şeyxi Ömər əl-Fuadi (vəfatı 1636) xəlvət bütün peyğəmbərlərin icra etdikləri hal olduğunu bildirərək, bütün peyğəmbərlər tərəfindən icra edilən davranışın məcburiyyət olduğunu qeyd etmişdir [8].

Xəlvətin mənşəyi haqqında fərqli fikirlər səsləndirən tədqiqatçılar da olmuşdur. Bunlardan B.G.Martin xəlvət anlayışının Xristianlıqda mövcud olduğunu və İslam təsəvvüf anlayışına buradan keçdiyini qeyd edir. Ona görə, ilk dövr xristianlarının xalqdan uzaq məkənlərdə monastırlar qurub yaşaması xristian çilə, yəni xəlvət məfhumuna işarə idi. Amma bu iddia təsəvvüf tədqiqatçıları tərəfindən tənqid edilmişdir [9, s. 275].

Xəlvət haqqında ilk müstəqil əsər İbn Ərəbi (vəfatı 1263) tərəfindən yazılmışdır. İlk dəfə o, xəlvəti xalqdan uzaqlaşmaq və Allahla yaxınlaşmanın bir metodu olaraq şərh etmişdir [10].

Bütün təsəvvüf camaatları kimi xəlvətlik də təriqət halını aldığı tarixə qədər mərhələli inkişaf dövrü keçirmişdir. Tədqiqatçılar bu mərhələni dörd dövrə ayırırlar:

1. Əbdülqahir Sührəvərdidən Şeyx İbrahim Zahid Gilaniyə qədər olan dövr (X-XIII əsrlər). Bu dövr xəlvəti mənbələrində *xəlvətliyin üsul dövrü* adlanır.
2. Şeyx İbrahim Zahid Gilanidən Pir Ömərə qədər olan dövr (XIII-XIV əsrlər). Bu dövr *təriqətləşmə dövrü* adlanır.

3. Pir Ömərindən təriqətin əsaslarını formalaşdıran Seyyid Yəhya Bakuviyyə qədər olan dövr (XIV-XV əsrlər). Bu dövr *təkamül* dövrü adlanırdı.

4. Seyid Yəhya ilə başlayıb inkişaf edən və yayılan dövr (XV əsrdən sonra). Bu dövr *təriqətləşmə və şöbələnmə* dövrü adlanır [11 s. 6]. Əbu Abdullah Siracəddin Ömər ibn Əkmələddin Lahici Xəlvəti tərəfindən təməlləri atılan və Seyid Yəhya Şirvani-Bakuvi tərəfindən təriqət əsasları formalaşdırılan xəlvətilik təsəvvüf tarixində fikir olaraq qədim olsa da, təriqətləşmə mərhələsinə XIV əsrdən etibarən keçmişdir. Xəlvətiliyin təriqət əsasları cəhətdən iki böyük sufi banisinin olduğunu iddia edə bilərik. Bunlardan ilkinin banisi Pir Ömər adı ilə tanınan Əbu Abdullah Siracəddin Ömər ibn Əkmələddin əl-Gilani əl-Lahici əl-Xəlvəti, ikincisinin banisi isə Seyid Yəhya Bakuvidir. Fransız tədqiqatçısı Natali Kleyerin fikrincə, şeyxin dəfn olduğu yer Lahicə və Şamaxı arasındakı Avahıl kəndidir ki, onun da mədrəsəsində ixtiyarın çoxsaylı davamçıları var. Onlardan biri də Seyid Yəhya Bakuvidir [12].

Xəlvətilik təriqətinin yaradıcısı böyük sufi şeyxi Siracəddin Ömər əl-Xəlvəti olsa da, təriqətin dünya miqyasında məşhurluq qazanması, İslam coğrafiyasının aparıcı dini-fəlsəfi cərəyanlarından birinə çevrilməsi Seyid Yəhya Şirvaninin (Bakuvinin) adı ilə bağlıdır. Bu böyük şəxsiyyətin həyatı barədə məlumat verən mənbələr göstərir ki, o Şamaxının Avahıl kəndində dünyaya gəlmişdir. Nəsil şəcərəsi etibarilə də, onun dini dünyagörüşün daşıyıcısı olduğu faktını qeyd etmək yerinə düşərdi. Belə ki, onun atası şialərin yeddinci imamı Museyi-Kazımın nəslindəndir [13].

Natali Kleyer bir neçə ilini İstanbul kitabxanalarında keçirmişdir. Alimin tədqiqatlarının nəticəsində xəlvətilik təriqətinə həsr olunmuş monoqrafiya meydana çıxmışdır. Onun və eləcə də digər tanınmış tədqiqatçıların qənaətinə görə, belə ehtimal etmək olar ki, Ömər əl-Xəlvəti Lahicə gənc yaşlarında İrandan köçüb gəlmiş və Lahicədə məskunlaşmışdır.

Tam şəkildə adı əs-Seyid Cəmaləddin Yəhya ibn əs-Seyid Bəhaəddin əş-Şirvani əş-Şamaxı əl-Bakuvi olan görkəmli alim və filosofun xəlvətilik təriqətinin inkişafında oynadığı rol misilsizdir. Heç də təsadüfi deyil ki, 1463/64-cü ildə vəfat etmiş şeyxin mavzoleyi Bakıdakı “Şirvanşahlar Sarayında” yerləşir. Bu fakt böyük mütəfəkkirin həmin dövrün təkəcə elmi və dini həyatında deyil, eləcə də siyasi və ictimai həyatında kifayət qədər çəkisinin olmasının göstəricisi hesab edilə bilər.

Şamaxıda doğulan Seyid Yəhyanın həyatının əsas hissəsi Bakı ilə bağlı olmuş, elə buna görə də özünə Bakuvi adını götürmüşdür. Böyük mütəfəkkir Şamaxıdan Bakıya 20 yaşında – xəlvəti təriqətinə hamilik edən Əbdürrəhman Caminin bildirdiyinə görə, Seyid Yəhya Bakuvinin müridi olmuş Şirvanşah Xəlilullahın (1417-1465) hakimiyyəti dövründə köçmüşdür [14].

Seyid Yəhyanın yanında yetişmiş sufi mürşidlər təkəcə Şirvan daxilində deyil, eləcə də Osmanlı, Aqqoyunlu, Məmlük hakimləri tərəfindən də böyük ehtiramla qəbul olunmuşlar. Artıq XVI əsrdən sonra Seyid Yəhyanın yaratdığı məktəbin elmi və ədəbi-fəlsəfi təsirləri İslam coğrafiyasına yayılmış, onun təriqətinin yeni-yeni qolları intişar tapmışdır [15].

Seyid Yəhya Bakuvinin əsasını qoyduğu xəlvətilik təriqəti bu gün Misirdə və Əlcəzairdə

böyük əhəmiyyətə malikdir. Misirdə bu cərəyanın təməli XV əsrin sonlarında Anadoludan gəlmiş sufilər tərəfindən qoyulmuşdur. Cərəyanın yayılmasının I mərhələsi 1517-ci ildə Osmanlı dövlətinin Misiri fəth etməsindən sonra başlamışdır. O zamanlar xəlvətlik Qahirənin fars-türk əsilli qruplarına məxsus idi. II mərhələ isə XVIII əsrə təsadüf edir və Suriya ilə əlaqəlidir. Bu mərhələ Qahirədəki “əzhari” adlanan qrupun fəaliyyətini əhatə edir və tədricən bütün ölkəyə, xüsusən də Nil vadisinə yayılmış və bu proses XIX əsrdə də davam etmişdir. Həmin dövrdə Balkanlarda və Anadoluda zəifləyən təriqət ərəb dünyasında yenidən vüsət almağa başlamışdır. Azərbaycanda təşəkkül tapmış xəlvətlik cərəyanı geniş əraziyə malik Osmanlı dövlətinə daxil olan Misirdə də böyük təriqətə çevrilmişdir.

Müasir dini-fəlsəfi fikirlər, eləcə də dünya miqyasında baş verən hadisələr digər sufi təriqətləri kimi xəlvətliyə də təsir göstərir. Məsələyə diqqətlə yanaşsaq görərik ki, əsas prinsipləri fərdin cəmiyyətdən ayrılaraq inzivaya çəkilmək, təklikdə mənəvi yüksəlişlə məşğul olaraq Allaha qovuşmaq olan xəlvətlik hazırda baş verən proseslərdən daha çox təsirlənir.

Xəlvətlik təkliyə çəkilmək, şeyxə təslim olub öz iradəsindən uzaqlaşaraq mənəvi kamilləşmək, vəhdəti-vücut və vəhdəti-şühud kimi düşüncələr üzərində qurulmuşdur. Xəlvətliyin qarşısına qoyduğu başlıca problem insan qəlbini xəstəliklərdən, zikrin fikirlərdən təmizləməkdir. Müasir dövrdə ziddiyyətli olsa da, təsəvvüf təriqətlərinin, o cümlədən xəlvətliyin mistik gücü müəyyən qüvvələr tərəfindən xüsusi məqsədlər üçün istifadə edilir. Əlbəttə, belə hallarda onlar heç də təriqətin ehtiva etdiyi prinsipləri deyil, bu prinsiplərin özlərinə uyğunlaşdırılmış formalarını əsas götürürlər.

Buna misal olaraq, Əlcəzairdə radikalizmlə mübarizə aparmaq üçün təsəvvüf tələqlərindən istifadə edilməsini göstərə bilərik. Hazırda Əlcəzairdə sufilik radikallara qarşı mübarizə vasitəsi kimi kütləvi informasiya vasitələri ilə təbliğ olunur. Məqsəd isə ənənəvi İslamı qorumaqdır. Müasir dövrdə, Məğribdə hakim sufi təriqəti rolunu oynayan xəlvətliyin qolları (əsasən Ticianiyyə qolu) radikalizm və terrorizmə qarşı ideoloji mübarizə cəbhəsində istifadə edilməyə başlanmışdır. 1990-cı illərdən bəri radikal qüvvələrlə dövlət arasında olan silahlı mübarizə ölkədə 200 mindən çox insanın həyatını itirməsinə səbəb olmuşdur. Belə şərtlər altında xəlvətliyin sülh və humanizm çağırışlarından istifadə edilməsi, onun mistik düşüncə sisteminin müasir dövrün şərtlərinə uyğunlaşdırılması başa düşüləndir [16].

Xəlvətliyin özündə ehtiva etdiyi sülhsevər prinsiplərdən istifadə zamanı müəyyən qüvvələrin təsəvvüf təriqətlərinin mistik düşüncə sistemində cüzi dəyişikliklər edərək, onlardan öz məqsədlərinə uyğun istifadə etdiklərini müşahidə etmək mümkündür. Bəzi qüvvələr tərəfindən radikalizmə qarşı sufi təriqətlərindən istifadə edilməsi ilə bağlı planlar hazırlanan zaman xəlvətliyin də düşüncə sistemində bəzi dəyişikliklərin edilməsi nəzərdə tutulur.

Qərb dünyasında xəlvətliyin təsir gücünün nəzərə alınması heç də təsadüfi deyil. Tarixdən məlum olduğu kimi, hələ Osmanlı fəthləri zamanı xəlvətlik təriqətinə mənsub dərvişlər “dərviş-qazi” formatında düşməne qarşı səfərlərə çıxırdılar. Təkcə sırası dərvişlərin deyil, eləcə də sufi şeyxlərinin də bu səfərlərdə iştirak etmələri faktları elmə məlumdur. Eləcə də digər sufi təriqəti

olan Səfəviyyənin də əsas hərbi qüvvəsinin qızılbaş dərvişlərindən ibarət olması faktını yaddan çıxarmaq olmaz.

Bütün bu deyilənlər sufilərin düşüncə sistemində yalnız nəfsə deyil, həm də xarici düşmənlərə qarşı cihad anlayışının mövcud olduğunu göstərir. Əsrlər boyu Osmanlı hərbi qüvvələrinin tərkibində ən vacib döyüş tapşırıqlarını yerinə yetirən, kəşfiyyətçi və avanqard qüvvələrin əsasını təşkil edən xəlvəti mənsublarının böyük döyüş potensialı müsəlman ölkələrinə təsir etmək istəyən qüvvələrə yaxşı məlumdur. Görünür bu döyüş potensialını neytrallaşdırmaq üçün xəlvətiliyin mistik düşüncə sistemində yalnız nəfsə qarşı cihad anlayışının saxlanılmasına, düşməne qarşı mübarizənin aradan qaldırılması fikrinin isə gizli şəkildə də olsa, təriqət daxilinə yeridilməsinə çalışılmışdır.

Ümumiyyətlə, xəlvətlik dərvişlərinin aktiv mübarizəyə atılmaları faktı ideoloji hazırlıq səviyyəsinə təsir edən elə mühüm faktorlardan xəbər verir ki, belə mənəvi-ideoloji faktorlar Qərb dövlətlərinin ordusunda və cəmiyyətində mövcud deyildir. Bu səbəbdən də müsəlman ölkələrinə təsirlərini artırmağa çalışan bəzi Qərb dairələri xüsusilə Məğrib ölkələrində xəlvətiliyin müxtəlif qollarından “mülayim İslam” yaradılması məqsədilə istifadə etməyə, digər tərəfdən də xəlvətiliyin mistik düşüncə sistemindəki şərə qarşı mübarizə və barışmazlığı aradan qaldırmağa çalışırlar. Ona görə də son illər xəlvətiliyin mistik düşüncə sisteminə təsir edən faktorlarından danışarkən bu prosesin heç də həmişə təbii şəkildə getdiyini söyləyə bilmərik.

Burada bir məsələyə toxunmaq da yerinə düşərdi. Modern ərəb fikir adamları arasında təsəvvüfə qarşı tənqidlər XX əsrdən etibarən geniş vüsət almışdır. Bunlar: İslam maarifçiləri adını almış ziyalılar, siyasi İslamla bağlı təşkilatlar, ənənəvi İslam tərəfdarı olan alimlər, eləcə də liberallar, demokratlar, marksistlər, müəyyən millətçi qruplardır. Maraqlıdır ki, Məğrib ölkələrində təsəvvüfün sosial və intellektual funksiyalarının zəifləməsi ilə sələfilərin təsirinin artması üst-üstə düşür. Bu da sələfi düşüncəsi ilə xəlvəti mistik dünyagörüşü arasındakı ziddiyyətlərin kəskinləşməsinə gətirib çıxarmışdır [17].

Əgər XIX əsrdə xəlvətlik təriqətinə mənsubiyyət müsəlman olmağın atributu hesab edilirdisə, pragmatik və puritan islamçı görüşlərin yayılması bu tendensiyaya da son qoydu. Getdikcə sürətlə yayılan maarifçi İslam hərəkatı təsəvvüfə, az qala, İslamdan xaric olan cərəyan kimi görür, bütün bu hallar isə xəlvəti düşüncəsinin formalaşmasına öz təsirlərini göstərirdi.

Vəhhabilik hərəkatının qurucusu Əbdül Vəhhab dində olan bir çox bidətlərin səbəbi kimi təsəvvüf təriqətlərini görmüş və onlara qarşı mübarizə aparmağı qarşısına məqsəd qoymuşdu. Bütün bu meyllər xəlvətiliyin mistik düşüncəsindəki təvəkkül anlayışını zəiflətməmiş və onu fatalizm kimi göstərmişdir. Eləcə də sufilərin xəlvətə çəkilməsinin Quran və Peyğəmbərin sünnətinə zidd olduğu iddiaları irəli sürülmüş, mədəni və ictimai tərəqqiyə qarşı olduğu bildirilmişdir. Ümumiyyətlə, İslam maarifçilərinin və radikal islamçıların mistisizmə münasibətinin kökləri, əslində, daha qədim dövrlərə gedib çıxır. Orta əsrlərdə yaşamış İbn Teymiyyə mistisizmi vəsvəsə kimi qələmə vermişdir.

Xəlvətiyyə təriqətinin mistik düşüncə sisteminə təsir göstərən amillər sırasında dünyada

baş verən qloballaşma prosesini də göstərmək olar. Bütün dünyaya yayılmış xəlvəti təriqətinin üzvləri arasındakı uzaq məsafəni postmodern dövrün sosial əlaqələri hesabına qısaltmaq halları müşahidə olunmaqdadır. Mobil rabitə vasitələri, sosial şəbəkələr günümüzün elə reallıqlarına çevrilmişdir ki, hər hansı ideologiyanın bu vasitələrsiz yayılmasını və inkişafını təsəvvür etmək mümkün deyil. Elektron kommunikasiya vasitələri xəlvətlik mənsuqlarının qarşılıqlı münasibətlərinə, bu münasibətlər isə təriqət daxilində mövcud olan düşüncə sisteminə öz təsirini göstərir.

Xəlvətiliyin məruz qaldığı təsirlər sırasında İranda İslam inqilabının qələbəsini, eləcə də tanınmış mütəfəkkir və sosioloq Əli Şəriətinin yaratdığı yeni İslam sosiologiyasının sufizmə qarşı münasibətini də göstərmək olar. Bütün bu baş verən hadisələr İranda xəlvətiliyin mövqeyini xeyli zəiflətməmişdir [18]. Buna baxmayaraq, Məğrib ölkələrində, xüsusən də ticaniyyə qolunun daxilində yeni tipli sufi şeyxlərinin meydana gəlməsi təriqətin fəaliyyətində yeniliklər yaratmışdır.

Müasir dövrün dəyişiklikləri həyatın bütün sahələrində olduğu kimi, xəlvətiliyin mistik düşüncə sisteminə güclü təsir edir. Xəlvətiliyin mistik düşüncə sistemini və adət-ənənələrinin spesifikliyini müasir şərtlər altında qoruyub saxlamaq getdikcə çətinləşir. Məsələn, xəlvətlikdə insanın öz nəfsindən arınması üçün təkliyə, xəlvətə çəkilmək kimi özünəməxsus yollar və üsullar tarixən təkmilləşdirilmişdir. Bu, xüsusən də Osmanlı imperiyası zamanında (Kastamonuda Şabani məqamı, İstanbulda Sünbül Sinan və Mərkəz Əfəndi məqamları), Orta Şərqdə (Hələbdə Hilaliyyə), Misirdə (Qahirədə Dəmirdaşyyə və İbrahim Gülşəni məqamları) mövcud olan qollarda özünü daha aşkar surətdə göstərmişdir. Həmin təriqətlərdə oyuq ağaclarda, mağaralarda və ya hücrələrdə yerinə yetirilən çilələr, təkyələrdə və zaviyələrdə xəlvətə çəkilmə kimi adətlər hazırkı informasiya texnologiyaları əsrində, insanın tənhalığına və təfəkkürünə çox az vaxt ayırdığı dövrdə yerinə yetirilməsi çətin prosedura çevrilmişdir. Bu baxımdan, xəlvətiliyin mistik düşüncə sisteminə müasir dövrün şərtlərinin də təsir göstərməsi təbii və qanunauyğun proses kimi qəbul edilə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Roemer Hans R., Timurlular, İA (İslam Ansiklopedisi), c. XII/1, s. 366-367
2. Şəmsəddin Sami, Kamusu Türki, Beyrut 1989, Xəlvət,
3. Cebecioğlu Ethem, Tasavvufi Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, İstanbul: Ağaç Yay. 2009, Halvet.
4. Schimmel Annamarie, İslamın Mistik Boyutları, Çeviren Ergün Kocabıyık, İstanbul: Kabataş 2012, s. 35
5. Thierry Zarcone. Secret et Sociétés secrètes en islam. Turquie, Iran et Asie Centrale, XIXe-XXe siècles, Milan-Paris, éd. Archè, 2002 (traduction turque : Islam'da Gizli Cemiyetler, İstanbul, Alkim, 2005.
6. Ömər əl-Fuadi, Risalə fi bəyani fəzail-i etiqaq və xəlvət, Türkiyə Respublikası Süleymaniyyə Kitabxanası, Əsəv Əfəndi Bölümü, No: 1734/5, vr. 94 b.
7. əl-Məvsili Abdullah, əl-İxtiyar li-talil əl-muxtar, tahtikat M.Əbu Dakiki, Qahirə 1370 (1951), c. I, s. 136-137.
8. Omər əl-Fuadi, Mənakıb-I Şərif-I Pir Xəlvəti Həzrəti-Şaban Vəli, Kastamonu: Kastamonu Vilayət Matbaası, 1294, vr. 94a
9. Martin B.C., "A Short History of the Khalwati Order of Dervishes"? Scholars Saints and Sufis Muslim Religious Institutions Since 1500, Californiya 1975, s. 275.
10. İbn Ərəbinin xəlvət haqqında yazdığı əsərlər bunlardır "əl-Ənvar fima yemnahu sahib əl-xəlvət əl-mütləqa" və "əl-Xəlvət əl-Mütləqa". Bu iki risalə Qahirədə nəşr edilib.
11. Köse Fatih, İstanbul'da Halveti Tekkeleri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 6.
12. Nathalie Cleyer. Mystiques, Etat et societe. Les Halvetis dans l'aire balkanique de la fin du XVe siecle a nos jours, Leiden-New York, E.J. Brill, 1994, p.47
13. Rıhtım Mehmet, Seyid Yəhya Bakuvı və Xəlvətlik, Bakı 2005
14. Rahmi Serin, İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler, Petek Yayınları
15. Altıntaş, Hayrani (1991). Tasavvuf Tarihi. Ankara.
16. Rahman, F. (1982) Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition, Chicago, IL: University of Chicago Press.
17. Shari'ati, A. (1980) Marxism and Other Western Fallacies: An Islamic Critique, trans. H. Algar, Berkeley, CA: Mizan Press.
18. Khomeini, R. (1981) Islam and Revolution: Writings and Declarations, trans. H. Algar, Berkeley, CA: Mizan Press

Амина Алиева

ХАЛЬВАТИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

РЕЗЮМЕ

Суфизм не только в исламе, но и с точки зрения развития мировой истории является известной моральной школой и системой мышления. С появлением суфийских верований иногда эти гигантские школы науки и знания формировались как политические, военные институты и играли важную роль в определении социально-политического статуса эпохи. В статье представлены идеи таких суфийских исследователей, как Омара аль Фуади, Анны Марии Шиммель, Тьерри Заркона и др. о появлении и сущности концепции «халватия».

Amina Aliyeva

KHALVATIYYA AND MODERNITY

SUMMARY

Sufism, not only in Islam, but also from the point of view of the development of world history has become a noble moral school and a system of thinking. With the advent of Sufi beliefs, sometimes these giant schools of science and knowledge were formed as political, military institutions and played an important role in determining the socio-political status of their era. The article contains the opinions of Sufi researchers such as Omar al Fouadi, Anna Maria Schimmel, Thierry Zarkon and others about the appearance and essence of the concept of “khalvatiyya”.